

Задорожня А. Г.

кандидат політичних наук,

*доцент кафедри журналістики, реклами та медіакомунікацій
факультету журналістики, реклами та видавничої справи
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

ДІТИ У ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ: ЖУРНАЛІСТСЬКІ НАРАТИВИ

Серед найважливіших питань, які постали перед українською державою з моменту повномасштабного вторгнення росії на її територію, лишається доля неповно(мало)літніх дітей, які опинилися у заручниках військових рф, були вивезені до країни-агресорки чи піддавалися насильницьким діям з боку російських солдатів, або загинули. Роль медіа у документуванні цих злочинів особливо важлива та дозволяє заявити світові про проблему «дітей війни», які потребують особливого захисту міжнародної спільноти. Спробуємо розглянути дане питання за рахунок аналізу теми у масмедіа. Водночас зазначимо, що в основі дослідження (за період останньої фази збройної агресії від 24 лютого 2022 року) міститься офіційна інформація ООН, ЮНІСЕФ, дані української медійної громадської організації «Інститут масової інформації» (ІМІ), інтернет-видання «Детектор–медіа».

На кінець 2024 року, за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), кількість дітей, які загинули в результаті російського вторгнення сягнула 669 осіб, 1833 отримали поранення (24.02.2022–31.12.2024) [4]. Учасники моніторингової місії зафіксували безліч порушень прав дітей, зокрема право на здоров'я, житло, освіту та сімейне життя. На окупованих територіях здебільшого спостерігалися випадки позасудових страт, свавільних затримань, катувань, а також примусового переміщення чи депортації, а дискримінаційна політика змушувала приймати російське громадянство й піддаватися їхній пропаганді війни. Своєю доповіддю Генсек ООН у 2024 році підтвердив серйозність порушень росіян проти українських дітей. До звіту, де вказуються масштаби злочинів, Україна потрапила разом із Буркіна-Фасо, сектором Газа, Конго, Ізраїлем, М'янмою, Сирією, Сомалі, Суданом.

«Мапа жертв серед дітей за регіонами» [4] демонструє, що найбільш постраждалими є Донецька область (844 дитини), Харківська (401), Херсонська та Дніпропетровська (210 і 205 відповідно). Найбільш

ураженими також вважаються Запорізька (160) та Миколаївська (130). Понад сотні постраждалих на Луганщині й Київщині. Близько сотні у Сумській області та приблизно 70 в Одеському й Чернігівському регіонах. На заході країни найбільш небезпечною для дітей зазначено Львівщину (15 осіб). УВКПЛ задокументувало 76 дітей, які загинули та 50, які отримали поранення в результаті відкриття вогню російськими військовими по родинах цивільних, які намагалися евакуюватися; стосовно до 10 дівчаток та двох хлопчиків ворог здійснив насилья сексуального характеру. Через атаки росіян зруйновано понад 1 600 навчальних закладів. Понад 1,7 млн дітей вимушені були тікати за кордон, приблизно 740 тисяч неповно(мало)літніх знайшли притулок в інших регіонах країни. Та варто визнати, що за кожною цією цифрою стоять долі цілих родин, які журналісти не рідко перетворюють на історії-свідчення.

Верховний комісар ООН з прав людини Фолькер Тюрк у доповіді від 21 березня 2025 р. зазначив: *«Очевидно, що українські діти мають різний спектр жахливого досвіду війни, і всі вони мають серйозні наслідки: одні стали біженцями в Європі, інші – безпосередніми жертвами під постійною загрозою обстрілів, а ще багато зазнали примусових змін у законодавстві та політиці, запроваджених російською владою на окупованій території»* [2]. Та навіть після завершення гострої фази війни повертатися додому буде небезпечно, адже, за підрахунками експертів, майже чверть країни забруднена мінами та вибухонебезпечними залишками війни (ВЗВ). За словами виконавчої директорки ЮНІСЕФ Кетрін Рассел, діти, які живуть у зонах бойових дій, щодня стикаються з боротьбою за виживання. Медійники переконують, що слова підтримки України з боку світової спільноти, підкріплені важливим рішенням: *«У 2023 році Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордери на арешт президента Росії Володимира Путіна та уповноваженої з питань дітей Марії Львової-Белової за підозрою у скоєнні воєнних злочинів, зокрема незаконній депортації та переміщенні населення, зокрема дітей, з окупованої України»* [3]. Такі контекстні події підіймали хвилі публікацій у міжнародних та вітчизняних медіа.

Риторика міжнародних інформагенцій вочевидь на захисті мало-, неповнолітніх та часто базується на особистих сторіс потерпілих, як, до прикладу, публікація «Reuters» *«Як російські чиновники та їхні колаборанти таємно викрадають українських дітей»* [6], також підкріплюється реакцією офіційних осіб. Наприклад, «Associated Press» зазначає у назві, що *«Міністри Нідерландів та Німеччини засудили викрадення дітей в Україні»* [5], а публікацією про виступ посла США ООН Лінди Томас-Грінфілд засвідчує, що Штати запровадили санкції

проти 11 росіян за примусове переміщення українських дітей. Слід підкреслити, що перше інформажентство під час підготовки матеріалів опиралося на інтерв'ю з дітьми, коментарі вихователів, використовувало загальнодоступні фотографії та офіційні бази даних, зниклих безвісти українських дітей та водночас деталі, оприлюднені російськими чиновниками. Інша публікація є свідченням цілковитої підтримки України європейськими лідерами у питанні вивезення дітей до рф, проте виправдання країни-агресорки також має місце та визнане неправдивим.

Окрім заміток, журналісти частопублікують репортажі з деокупованих територій, евакуаційних місць, інтерв'ю, розповіді дітей, постраждалих від атак, тих, хто втратив житло та починає нове життя в іншому регіоні, країні, долає мовні бар'єри, розтавання з рідними, які боронять країну. Все більшої популярності серед аудиторії набирають фото-і мультимедійні проєкти. Не втрачає актуальності нарис. Подача однієї інформації різниться не лише за жанрами, а і за емоційним навантаженням. Коли сенсаційність і надмірна драматизація події одними журналістами призводить до ризику вторинної травматизації дитини, створюючи лише образ «жертви», інші представники ЗМІ роблять акценти не тільки на стражданнях, але й на стійкості та здатності долати труднощі, адаптуватися до нових обставин і місць.

Підготовка журналіста до кожного з цих жанрів вимагає дотримання етично-правових норм та, перш за все, має забезпечити мало-, неповнолітню особу, у тому числі через захист приватних даних. Ще на початку повномасштабного вторгнення Спільний акт узгодження № 3 (нова редакція) «Висвітлення в медіа теми дітей війни», який 25 листопада 2022 р. ухвалило керівництво центральних медіа, був опублікований на сайті Нацради України з питань телебачення і радіомовлення.

За результатами моніторингу 12-ти популярних українських онлайн-медіа, що проводився ІМІ з 3 по 13 березня 2025 року, діти найчастіше згадуються саме в контексті війни росії проти України (28% матеріалів). Здебільшого публікації мали інформаційний характер та стосувалися наслідків ворожих обстрілів, які надалі дублювалися в інших медіа, а також теми викрадених та примусово переміщених до рф дітей (понад 700 тис.). *«Переважає більшість цих матеріалів базується на офіційній інформації, не містить емоційних оцінок чи суб'єктивних суджень, що відповідає стандартам професійної журналістики. Матеріали, що потрапили до вибірки, також не містили графічних зображень потерпілих або шокувальних деталей, що відповідає етичним нормам подання інформації під час висвітлення трагічних подій»,* – зазначили дослідники інституту. Недолік у тому,

що «практично завжди відсутній “людський вимір” – коментарі місцевих жителів чи служб порятунку» [1]. Фахівці ІМІ закликають національні ЗМІ використовувати інформацію колег із регіонів, які зазвичай першими спілкуються з очевидцями подій, що дозволяє аудиторії зрозуміти глибину злочину, а не переводити матеріал у «суху» статистику. У той же час надмірна емоційна напруга деяких публікацій здатна викликати у читача тривожність і безпорадність.

Розглядаючи теми викрадення, дітей рекомендується не лише спиратися на офіційні джерела інформації (приклад, «Гордон» «Кореспондент», «Цензор»), а також долучати іноземних партнерів, анонімізованих представників родин, представників організацій, які відпрацьовували процедуру повернення депортованих, вказувати кількість вивезених та повернутих. Подальший аналіз продукції масмедіа показав, що питання безпеки навчання в прифронтових регіонах розглядалося в контексті освіти. Тут йшлося, зокрема, про відкриття підземних дитсадочків на Запоріжжі (наприклад, згадується сайт 24 канал»), щоправда, за відсутності коментарів батьків. Під час розгляду теми психоемоційної підтримки учнів в умовах війни порушень з боку медіа не спостерігалось. Загалом зазначалися матеріали про профілактичні тренінги, освітні заходи, направлені на уникнення ризиків вербування молоді російськими спецслужбами, поради щодо збереження стійкості, психоемоційної рівноваги. Попри чутливість теми, деякі ЗМІ використовували форми прихованої реклами.

Зрештою наразі журналістські матеріали виконують різні функції, серед яких можна виділити *інформаційну* (фіксація фактів порушень правових норм), *морально-емоційну* (здатність формувати відношення до проблеми через вплив на внутрішні регулятори поведінки, пов'язані із моральними цінностями), *спонукальну* (заклик до суспільної солідарності у важкі часи, допомоги і підтримки на рівні міжнародних ініціатив, волонтерських рухів, правозахисних організацій). Усі вони переслідують єдину мету – консолідувати світову спільноту заради захисту дітей від загроз війни. Таким чином медійне висвітлення теми неповно(мало)літніх у російсько-українській війні робить їх безпорадними свідками трагедії та одночасно носіями майбутнього українського народу, голоси яких з роками ставатимуть більш гучними й всеосяжними.

Література:

1. Голуб Олена, Романюк Оксана. Українські медіа говорять про дітей, але здебільшого мовою звітів і стереотипів. Дослідження ІМІ. *Сайт Інституту масової інформації від 24.03.2025*. URL:

<https://imi.org.ua/monitorings/ukrayinski-media-govoryat-pro-ditej-ale-zdebilshogo-movoyu-zvitiv-i-stereotypiv-doslidzhennya-imi-i67292> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Доповідь ООН детально висвітлює руйнівний вплив бойових дій на дітей в Україні (Опубліковано 21 березня 2025 року). Офіційний сайт *UN Human Rights Office of the High Commissioner*. Ukraine. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine> (дата звернення: 05.09.2025).

3. Шосталь Олександр. Трагічна статистика: ЮНІСЕФ про зростання кількості постраждалих українських дітей. *Інформаційне агентство «112.ua»* від 02.01.2025. URL: https://112.ua/en/tragicna-statistika-unisef-pro-zbilshennya-kilkosti-postrazdalih-ukrainskih-ditej-50947?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.09.2025).

4. The impact of the armed conflict and occupation on children's rightsn children's rights (24 February 2022 – 31 December 2024). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*. URL: <https://hrmmu-3-year-update.my.canva.site/children-report> (date of access: 08.09.2025)

5. Corder Mike. Dutch, German ministers condemn child abductions. *News agency «Associated Press»* as of January 16, 2023. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-politics-moscow-children-ae7e726e2908bcebccf78a0030d1e742> (date of access: 08.09.2025).

6. Saito Mari, Tsvetkova Maria, Nikolskaya Polina, Zverev Anton. How Russian officials and their collaborators spirit away Ukraine's children. *News agency «Reuters»* as of Jan. 11, 2024. URL: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-children/> (date of access: 08.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-617-8574-47-5-17>

Колісник Я. В.

*студентка факультету журналістики
освітньої програми “Видавнича справа та редагування”
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

БЕЗПЕКА І СВОБОДА СЛОВА: АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ У ВОЄННИХ РЕАЛІЯХ

З 2014 року, після анексії Криму та початку військових дій на Донбасі, а особливо з моменту повномасштабного вторгнення